3.5.2020

מפעלי מים

מסע לאורך ההיסטוריה של מדינת ישראל
הקשיים של המדינה שבדרך, הקוממיות והעצמאות

ארגון עובדי המים יוצא לדרך על מנת להביא לידיעת הציבור אירועים ומפעלי מים שליוו ומלווים את ההיסטוריה של מדינת ישראל, בתחום גבולות המדינה ומחוצה להם. בפרסום הראשון נציג את מפעל ההטיה של מקורות הירדן כפי שתוכנן ובוצע על ידי ארצות ערב בכלל וסוריה בפרט, בשנות ה- 50 וה- 60 של המאה ה- 20.

המלחמה על המים

מפעל ההטיה הערבי (סורי) של מקורות הירדן בשנות ה- 60 של המאה ה- 20

רקע

מים הינם משאב חיוני ובסיסי לקיום. מכאן עולה חשיבותו, משמעותו ומיקומו של מפעל ההטיה הערבי-סורי.
המים נתפסים ומוגדרים כמשאב אסטרטגי על ידי כל מדינה ומדינה, בלי הבחנה באם המים הם לשתייה, לצורכי גידולים חקלאיים או תעשיה.
לעובדות אלו שלוש משמעויות בסיסיות :

1. לכל אדם ומדינה, חובה וזכות לקבל ולעשות שימוש במים. מניעת חובה זו עשויה להגיע עד כדי מלחמה כוללת כפי שמלמדת ההיסטוריה.
2. למדינה הזכות ואף החובה לעשות שימוש מדיני/פוליטי במים שברשותה.
3. נוכחות מדינות באזורים סמי מדבריים ומדבריים מעצימה את חשיבות נושא המים.

על רקע המשמעויות הללו, יש להבין את חשיבות מפעל ההטיה שתוכנן וביצועו לא הושלם עקב פעולותיה הצבאיות והמדיניות של מדינת ישראל. פעולות אלו של מדינת ישראל, קיבלו את הסכמת אומות העולם בהבנה והסכמה על כך שמים הם בסיס לקיום מדינה ואין למנוע את אספקתם. כלל זה תקף גם בימים אלו ובא לביטוי באמנות בין לאומיות (כגון אמנת הלסינקי) והסכמים הדדים.

ארגון עובדי המים | ייעוץ, תכנון וטיפול במערכות מים וסביבה
קיבוץ אייל ד.נ שרון תיכון מיקוד 45840 | טלפון: 09-7903444 | פקס: 09-7903440
www.iwwa.co.il | Mail: iwwa@iwwa.co.il | שתף בפייסבוק

בקרב הנהגת הישוב היהודי טרום מלחמת הקוממיות, הייתה הבנה שבסיומה של המלחמה שהעתידה להתרחש, מדינת ישראל תבסס את קיומה ובטחונה על שלושה מרכיבים עיקריים: קרקע, אנשים ומים כגורם מאחד וקריטי לפיתוח המקומי. לשם כך הגתה מדינת ישראל מספר רב של מפעלי מים ארציים ואזוריים כגון מפעל ירקון נגב, המוביל הארצי, ביצוע קידוחי מים בהיקף אדיר ועוד.

מדינת ישראל החלה במהלך זה לשם ביסוסה הכלכלי, המדיני והצבאי. מנגד, פעלו ארצות ערב גם באמצעות נשק המים, כלומר, הטיית מקורות המים של הירדן, ובכך למנוע מזרימת מים לשטחה של מדינת ישראל. קיימת נקודה קריטית נוספת שיש לתת עליה את הדעת. בעת ההיא טרום מלחמת ששת הימים, כל מקורות המים של מדינת ישראל, פרט לאקוויפר החוף, היו מחוץ לגבולות המדינה ונשלטו על ידי גורמים שהיו עוינים (רובם גם היום) לקיומה של מדינת ישראל.

הדברים המובאים בזאת, לא יעסקו בכל הרקע ההיסטורי שקדם למפעל ההטיה כגון קביעת קו הגבול בין המנדט בארץ ישראל/פלשתינה למנדט בסוריה, נרטיב הכנרת וניקוז החולה ועוד. נציין כי קיים קשר ישיר בין מפעל ההטיה הערבי (סורי) לבין תכנון, ביצוע והפעלת המוביל הארצי מטבחה למפעל ירקון נגב.

<u>מפעל ההטיה הערבי (סורי) :</u>

נתונים משמעותיים בנוגע למפעל ההטיה הערבי:

1. המפעל כלל שלוש ארצות ערביות: לבנון - העברת מים מהחצבני לליטני. סוריה - העברת מים מהחצבני והבניאס, כולל מפעל הידרואלקטרי, לירמוך. ירדן - איגום המים בירמוך (ליד הכפר מוחייבה) והעברתם לתעלת המלך עבדאללה (הע'ור).
2. ככל הנראה הייתה כוונה לבצע כמה קידוחי הפקה/הטיה במעלה מעיינות הדן.
3. מפעל ההטיה תוכנן שהמים ישאבו בלחץ בכמה נקודות לאורך תוואי המפעל ויזרמו בגרביטציה לאורך תוואי התעלה (בדומה למוביל הארצי בין נחל עמוד לאתר אשכול).
4. אורך מפעל ההטיה שתוכנן, היה כ- 73 ק"מ. בשיאו, המפעל אמור היה למנוע הזרמת מים בהיקף כולל של כ- 200 מלמ"ק של מים שכונו "מים ערביים" (לליטני ולירמוך) ממקורות הירדן.

תוואי ההטיה בתל חמרה (ליד הבניאס) צילום : איתן ישראלי

ביצוע מפעל ההטיה נתקל בהתנגדות ישראל במישור המדיני ובתקיפות רבה גם במישור הצבאי. בסדרה של אחת עשרה תקריות ירי ששילבו ירי מטנקים, מתותחים וממטוסים, אילצה ישראל את ארצות ערב בתחילה ואת סוריה שהמשיכה בעבודות הקמת מפעל ההטיה לבדה, לזנוח את ביצוע ורעיון מפעל ההטיה (ב- 14.7.1966). רוב תקריות הירי היו ביוזמה ישראלית, ביניהן **כאלו שהחלו** בירי על סיורים ב"דרך הפטרולים" החדשה לפגיעה בציוד ההנדסי הסורי. השם העממי המקובל עד היום לפעולות אלו הנו "*המלחמה על המים*".

ראשיתו המעשית של מפעל ההטיה הערבי היא בדצמבר 1959 עם הגשה של הצעת מומחים למנהיגי הארצות השכנות לישראל. מהות ההצעה היא הטיית מקורות הירדן כהתרסה נגד העבודות שהחלה ישראל להקמת המוביל הארצי. לאחר דיונים פנימיים רבים של ארצות ערב, הכריזה סוריה בספטמבר 1963 על כוונת ארצות ערב למנוע את הקמת המוביל הארצי ואף על **ידי** הפעלת כוח מצידם. בינואר 1964 מתכנסת לראשונה ועידת הפסגה הערבית העוסקת במציאת דרכים לסכל את הקמת המוביל הארצי והפעלתו. ישראל חנכה את המוביל הארצי
ב- 10.6.1964 בטקס שלא זכה לפרסום ציבורי עקב הרגישות המובנת עם ארצות ערב.
בנובמבר 1964 החלה סוריה בעבודות לביצוע מפעל ההטיה.

שלוש תקריות דרמטיות **שהתרחשו** לאורך הקמת מפעל ההטיה:

1. יציאת מצרים מהמיזם בעקבות תקיפת ישראל את הציוד ההנדסי הסורי ממזרח לגשר בנות יעקוב (בטווחים של כ- 6 ק"מ מהגבול). ידועה אמירתו של נאצר "שבגלל טרקטור סורי לא אצא למלחמה".

2. יציאת לבנון מהמיזם ב- 12.7.1965 (הפסקת העבודות באזור מעיינות הוואזני והכפר ע'ג'ר) אחרי תקרית אש שכללה הפצצת מטוסים ישראלים באזור מרחב רגלי החרמון.
3. הפסקת המיזם על ידי הפצצת הכלים ההנדסיים הסורים באזור עין-סופיירה (אום אל קנטיר ליד הישוב נטור כיום), במרחק של מעל 8 ק"מ ממזרח לחוף הכנרת.

צילום – חילק הורוביץ

כאמור, תקרית עין-סופיירה הביאה לסיומו של מפעל ההטיה למניעת זרימת מים ממקורות הירדן (והירמוך בחלקו). על פי הערכות גורמי מחקר בישראל, לא היתה למפעל מטרה כלכלית ואופיו היה מדיני/פוליטי לחלוטין. גם בהיבט התפעול והתחזוקה הערכה היתה שלמפעל לא היתה תוחלת חיים לאורך זמן.

ארגון עובדי המים | ייעוץ, תכנון וטיפול במערכות מים וסביבה
קיבוץ אייל ד.נ שרון תיכון מיקוד 45840 | טלפון: 09-7903444 | פקס: 09-7903440
www.iwwa.co.il | Mail: iwwa@iwwa.co.il | שתף בפייסבוק

תוואי ההטיה ליד עין א-סופיירה צילום: איתן שדה (תוכי) ויהודה יגר

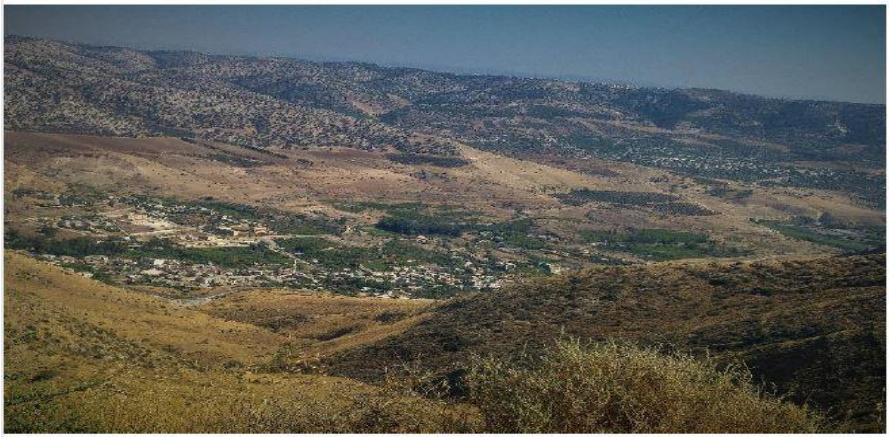

הכפרים מוחייבה א- תחתא וא- פוקא על הירמוך צילום: איתן שדה (תוכי) ויהודה יגר

ארגון עובדי המים | ייעוץ, תכנון וטיפול במערכות מים וסביבה
קיבוץ אייל ד.נ שרון תיכון מיקוד 45840 | טלפון: 09-7903444 | פקס: 09-7903440
www.iwwa.co.il | Mail: iwwa@iwwa.co.il | שתף בפייסבוק

הירמוך לידי מוחייבה צילום: איתן ישראלי

גם כיום ניתנת האפשרות להבחין בשרידים ועדויות של המפעל לאורך הגולן, חלקם גלויים לעין וחלקם טמון במעמקי הסלע בעיקר באזור הירמוך (אזור הסגור לטיולים).

מצורפות שתי מפות:

1. מפת תכנון המפעל על כל מרכיביו משנות ה- 60 של המאה ה- 20.
2. מפת תכנון המפעל על רקע מצב קיים היום בגולן.

איתן ישראלי
ארגון עובדי המים

ארגון עובדי המים
Israel Water Works Association

מפת תכנון מפעל ההטיה משנות ה- 60 של המאה ה- 20

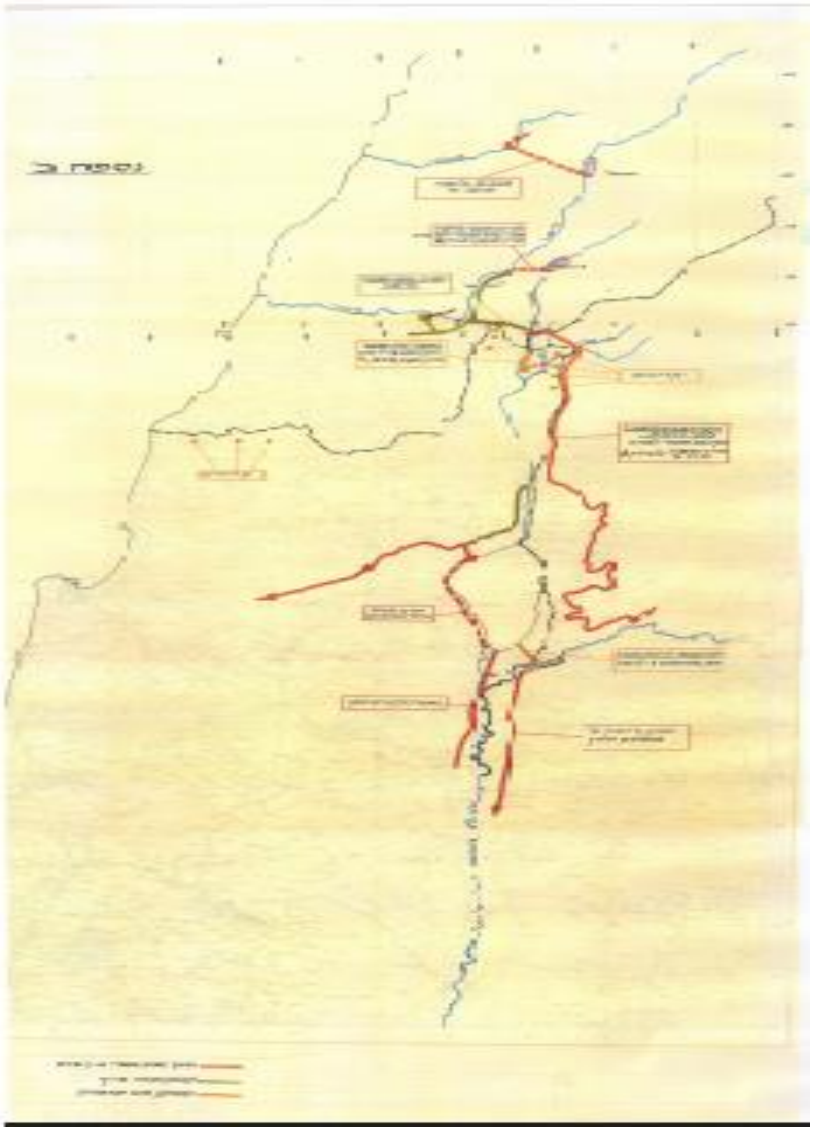

ארגון עובדי המים | ייעוץ, תכנון וטיפול במערכות מים וסביבה
קיבוץ אייל ד.נ שרון תיכון מיקוד 45840 | טלפון: 09-7903444 | פקס: 09-7903440
www.iwwa.co.il | Mail: iwwa@iwwa.co.il | שתף בפייסבוק

ארגון עובדי המים
Israel Water Works Association

מפת תכנון מפעל ההטיה על רקע מצב קיים בגולן

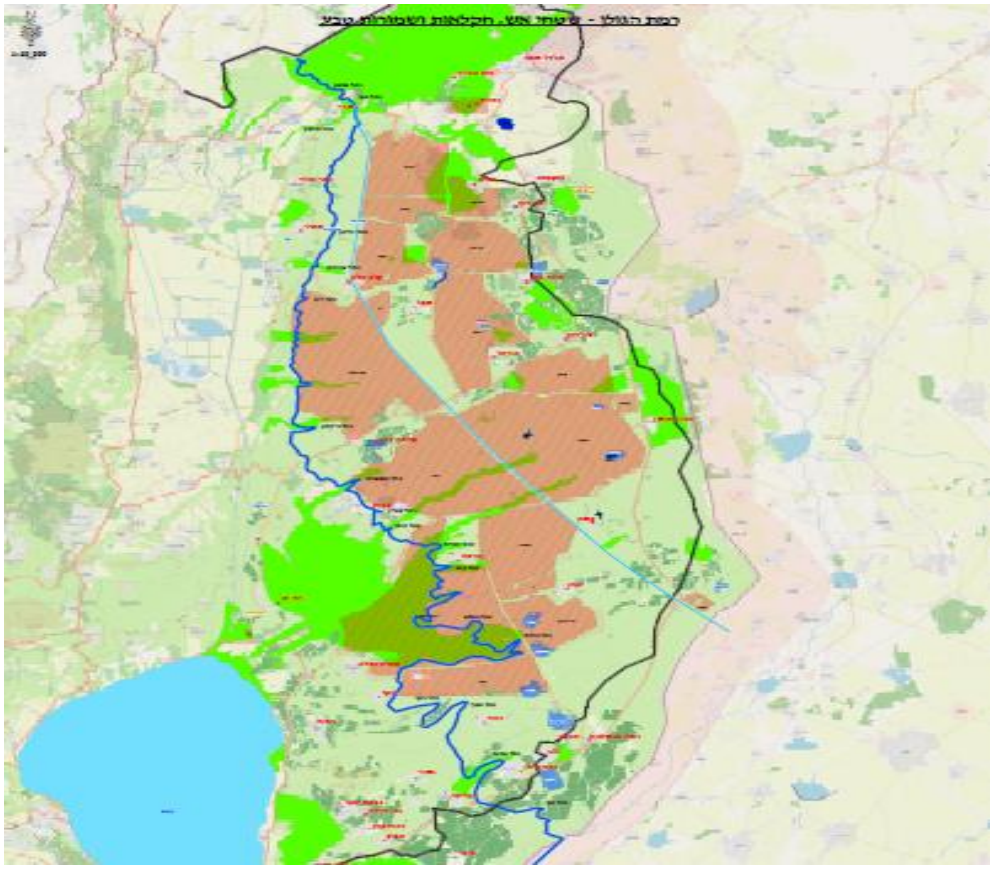

תודות והוקרה

לאיתן שדה (תוכי) ויהודה יגר - מבוא לשיתוף פעולה על מקורות המים חוצי גבולות – עבודת סיכום מכללת תל חי - 7.2018

חיליק הורוביץ – סוגיית המים בגבול ישראל סוריה 1916-1967 - 24.4.2006

דוד שטנר – קבוצת גבע

מיכל זוארץ, יגאל גבעון ואגודת מי גולן

ארגון עובדי המים | ייעוץ, תכנון וטיפול במערכות מים וסביבה

קיבוץ אייל ד.נ שרון תיכון מיקוד 45840 | טלפון: 09-7903444 | פקס: 09-7903440

www.iwwa.co.il | Mail: iwwa@iwwa.co.il | שתף בפייסבוק